

1. Johdanto

Mirja Määttä & Tarja Tolonen

Työnteon arvostus on vähenemässä, mutta vapaa-aikaa arvostetaan kaikissa ikäryhmissä yhä enemmän. Vapaa-ajalta myös odotetaan paljon. Erityisesti vapaa-ajassa korostuvat ihmisten halu viettää aikaa perheensä ja ystäviensä kanssa sekä harrastaa. Vapaa-aikaan liittyvä toiminta koetaan tärkeänä identiteetin rakentamisen kannalta, ja erityisesti nuorille tämä on tärkeää siirryttäessä aikuistumista kohti. (Ks. Liikkanen 2009, Helve 2009, Myllyniemi 2009a).

Nuorille vapaa-aikaan liittyvät mielikuvat ovat usein myönteisiä: vapaa-aika merkitsee vapautta, omaa aikaa, itse valittua tekemistä ja seuraa sekä virkistymistä työstä ja koulusta. Tämän päivän hektisessä kilpailuyhteiskunnassa vapaa-aika voidaan nähdä irrottautumisena kiireestä ja pakoista. Toisaalta myös vapaa-ajasta voi tulla suorittamisen ja näytön paikka. Nuorilla vapaa-ajan ”suorittaminen” voi korostua koulutukseen pääsyn ja työelämään kiinnittymisen epävarmuuksien takia. He saattavat vapaa-ajallaan ”täydentää ansioluetteloaan” eli tehdä sellaisia asioita, joista arvellaan olevan hyötyä myöhemmin työelämässä.

Vapaa-ajan merkitys on muuttunut merkittävästi ajan myötä. *Vapaa-ajan* käsite syntyi teollistumisen ja palkkatyöläistymisen myötä. Vapaa-aika on ajateltu työtä vasten: se kattaa työn ulkopuolelle jäävän ajan ja sen on yleisesti katsottu tähtäävän työvoiman uusintamiseen (Liikkanen 2005, 7).

Nykynuoret tuntuvat mieltävän vapaa-ajan koulun ulkopuolelle jääväksi tilaksi ja ajaksi (ks. Tarja Tolosen haastatteluaineisto, luku 3.). Aina ei ole ollut näin: nuorten (iso)isovanhemmille nimenomaan koulunkäynti saattoi merkitä vapautta tehdas- tai peltotyöstä ja sosiaalisen nousun mahdollisuutta. Myös maailmanlaajuisesti katsottuna koulunkäynti näyttytyy usein vapauttavana ja mahdollistavana asiana. Voimme seurata esimerkiksi Unicefin raporteista (Unicef 2009a ja 2009b) monien maiden lasten vaikeuksia päästä koulutuksen pariin. Koulutuksen ja vapaa-ajan suhde ja merkitykset ovatkin aikaan, paikkaan ja sukupolviin sidottuja.

Modernisaation myötä syntyi myös *nuoruus* käsitteenä. Nuoruus on länsimaissa ymmärretty siirtymäksi lapsuudesta aikuisuuteen, ajaksi yhteiskunnassa tarvittavien taitojen omaksumiseen sekä perheestä itsenäistymiseen (Aapola & Kaarninen 2003, 12). Ei ihme, että varsinkin nuorille vapaa-ajan merkitys



on tärkeämpää kuin aikuisille (Liikkanen 2009,15; Helve 2009). Vapaa-aika on nuorille merkityksellistä monestakin syystä: vaikka oma perhe on heille tärkeä, luovat he itsenäistymisvaiheessaan perheen ulkopuolisia ihmissuhteita, kokeilevat eri identiteettejä ja toimintamuotoja sekä hankkivat itsenäisessä elämässä tarvittavia taitoja. Vapaa-aika on tässä kokeilussa ja suhteiden luomisessa keskeinen toimintakenttä. Myös nuorisokulttuurit, nuo vapaa-ajan ja hengauksen kulttuuriset paikat, ovat levinneet erityisesti kaupunkikulttuurin syntymisen myötä. Suomessa on toki ollut erilaisia nuorten vapaa-aikaan liittyviä toimintoja yhdistyksineen, lavatansseineen ja kylätappeluineen (esim. Haavio-Mannila 1958; Tuomaala et al tulossa), mutta tietynlainen kaupunkilainen tyylittely on omanlaistaan vapaata aikaa (Heiskanen & Mitchel 1985). Uusia piirteitä nuorten vapaa-aikaan tuo sosiaalinen media, joka on tärkeä identiteetin muokkaamisen kenttä.

Vapaa-aika näyttäytyy työn ja ”pakollisen toiminnan” vastapainona sekä kaikkien ihmisten oikeutena (Yhdistyneiden Kansakuntien *Ihmisoikeuksien julistus*), mutta vapaa-aikakin on monenlaisen yhteiskunnallisen ja kulttuurisen sääntelyn kohteena. Erityisesti tarkasteltaessa nuorten vapaa-aikaa ovat kulttuurisen ja sosiaalisen kontrollin sekä julkisen sääntelyn näkökulmat merkittäviä (Blackman 2011). Nuorten nähdään olevan matkalla aikuisuuteen, he ovat siirtymävaiheessa. Heidät nähdään kasvatuksen ja kansallisen hyvinvoinnin näkökulmasta ”sosiaalisena investointina” (ks. Eräranta 2010), joiden tilasta on pidettävä huoli. Tässä kirjassa reflektoidaan nuorten toiminnan lisäksi tuota virallista sääntelyä ja viranomais- ja aikuiskontrollia. Ylipäätään nuorten vapaa-aikaa kuvaavat sopivasta vapaa-ajan vietosta käytävät neuvottelut, vapauden asteiden vaihtelut eri toiminnoissa ja eri nuorille sekä tarve antaa tilaa moninaisuudelle ja sietää erilaisuutta.

Vapaa-ajalla nuorten vapaa-ajan asioiden katsotaan kuuluvan kunnallisista palveluista esimerkiksi nuoriso-, kulttuuri- ja kirjastotoimen tai kunnan muulla tavalla tukeman järjestötoiminnan piiriin. Kysymme tässä kirjassa, millaisia toiminnan tiloja, vapaaehtoisuutta ja autonomisuutta nuorille on tarjolla tänä päivänä. Millaiseen vapaa-ajan viettoon ja ajankäyttöön yhteiskunnan eri järjestelmät ohjaavat nuoria? Mihin nuoret itse lähtevät mukaan? Millaista vapaa-aikaa he viettävät tai toivovat voivansa viettää? Millä tavoin vapaa-aika voi tukea tai estää nuorten elämäntulkua? Tukeeko vapaa-aika nuorten aikuistumista ja itsenäistymistä?

Teos on syntynyt Nuorisotutkimusverkoston tutkimusohjelman (2008–2010) *Nuorten vapaa-ajan käytännöt ja nuorisotyö Suomessa* puitteissa (lyhen-

nettynä *Vapaa-aika*-hanke), jota ovat johtaneet tutkimusjohtaja Leena Suurpää ja vt. tutkimusjohtaja Päivi Honkatukia. Neljän opetusministeriön avustuksella aloittaneen tutkijan lisäksi mukaan on rekrytoitu myös muita aiheen parissa toimivia tutkijoita. Hankkeessa on ollut mukana 13–15 nuorten vapaa-aikaa eri näkökulmista tarkastelevaa ja eri tieteenalaa edustavaa tutkijaa.

Teos ei ole perinteinen tutkimusaineistoihin perustuva empiirinen raportointi, eikä kattava kuvaus hankkeen tutkimuksista. Sen sijaan päädyimme lukujen yhteiskirjoittamiseen, jossa vähintään kolme tutkijaa kirjoitti yhtä lukua yhdistellen erilaisia aineistojaan, aihepiirejään ja tutkimusotteitaan laajemmiksi tarkasteluiksi nuorten vapaa-ajasta. Yhdessä kirjan luvut muodostavat ajankohtaisen puheenvuoron vapaa-ajasta nuorisotutkimuksellisenä ilmiönä. Teoksen keskiössä ovat nuoret ja heidän kokemuksensa vapaa-ajasta, sen toiminnoista ja merkityksistä. Toisaalta nuorten vapaa-ajan kenttää tarkastellaan myös sitä raamittavien tekijöiden ja toimijoiden näkökulmasta: kasvattajien, kehittäjien, fyysisten tilojen, resurssien ja hallinnon näkökulmista. Kirjassa valotetaan myös nuorten vapaa-aikaa tarkastelevan tutkijan toimintaa ja valintoja – niitä näkemisen, oivaltamisen ja vaikuttamisen paikkoja, joita nuorten vapaa-ajan tutkimus tarjoaa.

Teos perustuu kirjoittajien omiin tutkimusaineistoihin sekä tutkimuslöydöksiin, unohtamatta aikaisempia tutkimuksia ja teoretisointeja. Tutkimusaineistot ovat erilaisia ja ne esitellään kirjan lopussa. Olemme tietoisia siitä, että jotkut vapaa-ajan aspektit, esimerkiksi yksin tai perheen kanssa vietetty vapaa-aika, vapaa-ajan kulutus ja kaupallisuus, järjestötoiminta ja nuorisokulttuurit kuten myös historiallinen ote jäävät teoksessa käytävien keskustelujen marginaaliin ja odottamaan seuraavia kirjoittajia.

Työskentelymme perustana ovat vuonna 2008 alkaneet *Vapaa-aika*-hankkeen kokoukset, joissa tutustuimme toistemme nuorten vapaa-aikaa käsitteleviin tutkimuksiin, luimme yhteistä kirjallisuutta ja suunnittelimme *Nuorten vapaa-aika*-kyselyä, joka raportoitiin vuonna 2009 (Myllyniemi 2009a). Kokoonnuimme säännöllisesti noin kuusi kertaa vuodessa kolmen vuoden ajan. Hahmottelimme kirjoittajajoukolla alustavat pääteemat, joihin halusimme teoksessa keskittyä, ja joihin useammalla olisi tutkimustensa perusteella sanottavaa. Koska yhteiskirjoittamisessa on kyse prosessimaisesta kirjoittamisesta, eräänlaisesta kirjoittaen keskustelusta, tehtävään ryhdyttäessä ei vielä tiedetty, millaisiin päätelmiin yhteinen tietämys johtaisi ja millaisia luvuista lopulta muodostuisi. Analysoinnin ja kirjoittamisen tapojen kirjo tuli hyvin esille yhteiskirjoittamisen edetessä.

Jokaiselle luvulle valittiin tiimi, joka vastasi luvusta kokonaisuutena. Kaikki



kirjan kirjoittajat ovat useaan otteeseen prosessin aikana kommentoineet kirjan lukuja, samoin kirjan toimittajat. Lisäksi eri lukuihin ovat saattaneet osallistua myös muut kuin vastuutiimiin kuuluneet tutkijat. Vaikka tämän tyyppinen yhteiskirjoittamisen menetelmä on hidas ja raskas tapa toteuttaa kirja, se parhaimmillaan tuottaa aitoja tutkimuskeskusteluja ja tutkimustiedon tiivistymiä (ks. luku 2). Osa näistä monipolvisista keskusteluista on päätynyt tähän kirjaan tuottaen moniäänisemmän kokonaisuuden kuin mihin tavallinen artikkelikokoelmajulkaisu kykenee. Kunnianhimoinen tavoitteemme on ollut tämän moniäänisyyden esiin tuominen.

Tutkijajoukon lähestymistavoissa yhdistyvät muun muassa kulttuurintutkimuksellinen ja sosiaali- ja terveystieteellisesti orientoitunut nuorisotutkimusote. Osa tutkimuksista käsittelee nuorten järjestäytymätöntä vapaa-ajan toimintaa ja ystävyksiä, osa instituutioiden ohjaamia toimintoja ja niiden vaikutuksia, osa yhteiskunnan rakenteiden ja ohjaustoimien merkitystä nuorten vapaa-aikaan. Kaikkia näkökulmia on pidetty tärkeinä. Näistä näkökulmista syntyivät kirjan teemat ja luvut.

METODIT

Toisessa luvussa esitellään hankkeessa käytettyjä nuorten vapaa-ajan tutkimuksen lähestymistapoja ja menetelmiä. Millaisilla kentälle heittäytymisen tavoilla päästään katsomaan ja kuuntelemaan nuorten omaa aikaa, siellä muodostuvia ystävyksiä sekä osallisuuden ja osattomuuden muotoja? Millaista aineistoa jo olemassa olevat viralliset, kanta-aottavat ja taiteelliset dokumentit tarjoavat? Hankkeessa on tuotettu tutkimustietoa erilaisin lähtöoletuksin, menetelmin ja niitä yhdistellen. Tutkijan taitoihin kuuluu omien valintojen kriittinen arviointi ja perustelu. Metodiluvussa pohditaan myös kriittisesti, millaista kollektiivista tietoa tuotamme nuorten oman ajan tutkimukseen. Entä millaisia menetelmällisiä haasteita ja eettisiä kysymyksiä nuorten vapaa-ajan tutkimuksessa tulee vastaan? : Vapaa-aika-hankkeen tutkijoiden tutkimusaiheet, keskeiset kysymyksenasettelut sekä käytetyt aineistot ja menetelmät esitellään kokoavasti liitteessä 1.

YSTÄVYYDET

Kolmannessa luvussa keskitytään nuorten vapaa-ajan omaehtoiseen sosiaalisuuteen, ystävyysuhteisiin ja hengailuun. Luvussa päästään seuraamaan nuorten pohdintoja kaveruuden ja ystävyiden synnystä ja eronteista kaveripiirissä sekä yhteisen ajan viettämisestä puuhan tai joutilaisuuden parissa. Luvussa tarkastellaan myös nyky-yhteiskunnan yksilöivää, nuorta vastuuttavaa puhetta ja mennään sen tuolle puolen: rakenteisiin ja asemoiteihin, jotka ohjaavat tai rajoittavat nuorten sosiaalisuuden muotoutumista. Tällaisia asemoiteja ovat muun muassa nuorten sukupuoli sekä sosiaalinen ja kulttuurinen tausta. Luvun kirjoittajat Sanna Aaltonen, Antti Kivijärvi, Marja Peltola ja Tarja Tolonen pohjaavat näkemyksensä ensisijaisesti omiin kvalitatiivisiin haastatteluaineistoihinsa. Yhteensä he ovat haastatelleet yli 140 nuorta, joista noin puolet on poikia ja puolet tyttöjä. Aineistoissa painottuu monikulttuurisuus.

TILAT

Neljännessä luvussa esitellään nuorten toimintaa sen fyysisistä raameista käsin, erityisesti nuorisotilojen luonnetta ja merkitystä. Ovatko nuorille suunnatut tilat heille itselleen tärkeitä? Ovatko tietyille ikäryhmille tarkoitettut omat tilat tarpeen vai ei? Luvussa mietitään laajemminkin nuorten tilankäyttöä vapaa-ajalla. Luvussa tarkastellaan empiirisiin esimerkeihin, millaisia tiloja nuorille tuotetaan esimerkiksi nuorisotyössä tai kansainvälisissä kokouksissa. Kunnallista nuorisotyötä pohditaan sekä alueellisen että virtuaalisen nuorisotyön näkökulmasta. Nuorisotyön tarkastelua täydennetään Maailman sosiaalifoorumin ja nuorten siellä käyttämien tilojen avulla. Tekstissä käsitellään *tiukkoja tiloja*, joissa käyttäytyminen on normitettua, ja *väljiä tiloja*, joissa monenlaiset kulttuuriset toiminnot ovat sallittuja. Tarkastelun painopiste on nuorten omaa kokemusta enemmän näkökulmassa, millä tapaa aikuisten toiminta kehystää nuorten vapaa-aikaa. Näin tehdessään aikuistoiminta toisaalta avaa mahdollisuuksia esimerkiksi luomalla lähiyhteisöjä, mutta toisaalta eriyttää nuorten tiloja kaikkien kuntalaisten tai kansalaisten tiloista.

Nuorten kanssa toimivien tulisi tunnistaa erilaisia tekijöitä, jotka tekevät nuorille tarkoitetuista tiloista tiukkoja. Tilan tiukkuus voi asettaa nuoria epätasa-arvoiseen asemaan. Näiden tekijöiden tunnistaminen auttaa huomioimaan niitä monia syitä, minkä takia kaikille nuorille tarkoitettuun tilaan voi



syntyä osallistumisen esteitä. Luvussa esitetään syitä sille, minkä takia nuoret tarvitsevat omia tiloja, ja toisaalta problematisoidaan sitä, onko nuorten tilat tarpeellista eristää muusta ympäristöstä. Luvussa viitataan Tomi Kiilakosken, Antti Kivijärven, Anu Gretschelin ja Sofia Laineen keräämiin empiirisiin aineistoihin (ks. liite 1).

TOIMINNAN MOTIIVIT

Toiminnan motiivit -luvussa mietitään nuorten tavoitteellista ja yhteisöllistä toimintaa ja toiminnan motivaatiotekijöitä erityisesti suomalaisten nuorten poliittisen vaikuttamisen, ohjatun taide- ja kulttuuritoiminnan sekä mediavälitteisen toiminnan kentillä. Mikä motivoi nuoria toimintaan? Mitä merkityksiä nuoret ja harrastustoiminnan tukemisessa mukana olevat aikuiset toiminnalle antavat? Nuorten omaksi koettu toiminta ei useinkaan synny irrallaan (aikuis)yhteiskunnan tuottamista tiloista, raamituksista ja motivoinneista, vaan nuorten toimintaa puitteistavat monet yhteiskunnan kasvatus- ja ohjaustavoitteet. Millainen sitten on ohjaavien aikuisten ja instituutioiden sekä nuorten oman toiminnan välinen suhde? Siitä käydään neuvotteluja kaikenlaisessa ohjatussa toiminnassa.

Tutkijat tarkastelevat myös, millä tavalla nuoret kiinnittyvät yhteen harrastuksissaan sekä osallistuvat yhteisölliseen ja tavoitteelliseen vapaa-aikaan. Luvun tutkimusaineistot koostuvat Sofia Laineen ja Anu Gretschelin poliittista osallistumista koskevista haastatteluista ja toimintatutkimuksista sekä Katriina Siivosen ja Sirkku Kotilaisen nuorten taide- ja kulttuuritoimintaa käsitelleestä *Myrsky*-hankkeen arviointitutkimuksesta. Esimerkkejä on myös nuorten mediavälitteisestä vapaa-ajan toiminnasta, jota on tutkinut Irma Hirsjärvi.

TOIMINNAN ESTEET

Kuudennessa luvussa käsitellään nuorten vapaa-ajan toiminnan esteitä. Mikä estää nuoria toimimasta vapaa-ajalla heidän haluamallaan tavalla? Millaisia sisäänpääsyehjoja ja osallistumisen esteitä vapaa-ajan kentillä on? Miten esteet värittyvät etnisesti, sukupuolisesti tai asuinkunnan mukaan? Laadullisena aineistona käytetään Anu Gretschelin keräämää aineistoa nuorten ja kuntapäätäjien välisistä keskusteluista koskien liikuntaharrastamista. Määrällisenä aineistona hyödynnetään Sami Myllyniemen (2009a) vapaa-aikatutkimusta.

RAKENTEET

Seitsemännessä luvussa tarkastellaan nuorten vapaa-aikaa makrotason ilmiönä: yhteiskunta- ja hyvinvointipolitiikan osana sekä rakenteina, joihin kohdistuu monenlaisia hallinta- ja ohjauspyrkimyksiä. Luvussa hyödynnetään tilastollisia tutkimuksia, kuten Laura Kestilän analyysiä nuorten yhteiskuntapudokkaiden elämäntilanteista, ja laadullisia tutkimuksia, kuten Mirja Määtän tekemää lapsi- ja nuorisopolitiikan toimijoiden näkemysten analyysia. Luvussa kuvataan eriarvoisuuden ilmentymiä vapaa-ajalla, niitä koskevia hallinnollispoliittisia keskusteluja ja vaikuttamispyrkimyksiä. Eriarvoisuuksien tutkimuksellinen koonti lisää ymmärrystä siitä, ettei vapaa-aika ole ”aidosti vapaata”, eikä erillinen onnen saareke muuten myrskyisässä kilpailuyhteiskunnassa. Se on kenttä, jota rakentavat samat toimijat kuin esimerkiksi koulutus- ja työelämää ja sen mahdollisuuksia: Euroopan Unioni, Suomen valtio, kunnat, kansalaisyhteiskunta, projektimaailma ja yksityinen sektori.

Nuoret ja heidän perheensä asetetaan poliittis-hallinnollisessa puheessa vastuuseen itsestään ja vapaa-ajan vietostaan, mutta myös puuttumistoimien kohteeksi, mikäli tuo yksilöllinen vastuu ei toteudu toivotulla tavalla. Näin palaamme johdannon alussa esitettyyn ajatukseen nuoresta tärkeänä kansallisenä voimavarana ja sosiaalisen investoinnin kohteena, jonka vuoksi ”aikuisyhteiskunnalla” on tarve rakentaa ohjaus- ja puuttumistoimia. Taustalla on aito huoli nuorisosta, mutta myös pelko nuorten yllätyksellisyydestä ja ”väärin” kasvamisesta, jos aikuiset eivät kontrolloi vapaa-aikaa.

* * *

Kokonaisuudessaan kirja valottaa tämän päivän nuorten vapaa-aikaa, sen viettoa, mahdollisuuksia ja rajoja Suomessa. Yhteiskunta instituutioineen ja kasvatusjärjestelmineen rakenteistaa nuorten vapaa-aikaa. Nämä annetut vapaa-ajan puitteet määrittävät osaltaan nuorten toimintaa, mutta mahdollistavat myös ”tutkainta vastaan potkimisen”. Nuoret voivat esittää vaihtoehtoja valitsevalle maailmanjärjestykselle suuremmassa tai pienemmässä mittakaavassa, ottaa oman tilansa sekä vallan määritellä omaa vapaa-ajan toimintaansa. Nuorten vapaa-ajalla luodaan uusia avauksia, ajatuksia ja rajojakin, itse tekemällä, kokeilemalla ja kokemalla.